

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז לחקר הזיקנה

מועדונים חברתיים לזקנים – תפרוסת ארצית, דפוסי פעילות ומאפייני המבקרים

אסף שרון ♦ ג'ני ברודסקי ♦ שמואל באר

המחקר מומן בסיוע האגף למחקר, תכנון והכשרה של
משרד הרווחה והשירותים החברתיים

**מועדונים חברתיים לזקנים –
תפרוסת ארצית, דפוסי פעילות ומאפייני
המבקרים**

שמואל באר

ג'ני ברודסקי

אסף שרון

המחקר מומן בסיוע משרד הרווחה והשירותים החברתיים

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): אוולין איבל
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

רוניצקי, ש'; באר, ש'; ניר, ש'; כורזים, מ'; ברודסקי, ג'. 2012. מאפייני מרכזי היום לזקן – דפוס שימוש, תרומות וכיוונים לעתיד. דמ-606-12.

ברג-ורמן, א'; ברודסקי, ג'; גזית, ז'. 2010. קהילה תומכת מחקר הערכה 2010. דמ-569-10.

ברג-ורמן, א'; צ'חמיר, ס'. 2006. תכנית בית חם לקשישים: מחקר הערכה. דמ-460-06.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל,
ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037,
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391,
דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale.

תמצית מחקר

רקע ומטרות

מחקרים רבים בעולם ובארץ מצביעים על הקשר החיובי בין רשתות חברתיות לבין רווחתם של זקנים. מועדונים חברתיים הם אחד השירותים החשובים בתחום זה. הם משמשים קודם כול מסגרת למפגש חברתי לצורך הפגת בדידות וכמו כן הם מציעים פעילויות לניצול שעות הפנאי. בשנות התשעים ביצע מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל סקר ארצי על אודות המועדונים (כורזים ואחרים, 1995). מאז חלו שינויים משמעותיים במאפייני אוכלוסיית הזקנים בארץ ובמרכת השירותים בקהילה. בשנים 2011-2010 ערך מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל מחקר במטרה לספק תמונה עכשווית של המועדונים לזקנים הפועלים בישראל.

המחקר בחן בין היתר את תפוצת המועדונים ואת היקף השימוש בשירותיהם, את מאפייני האוכלוסייה המבקרת בהם ואת מגוון הפעילויות והשירותים שהם מציעים. כמו כן בחן המחקר סוגיות הקשורות בהפעלת המועדונים, ובהן תיאור הגורמים המעורבים בהפעלתם, שעות הפעילות, כוח אדם, ההתאמה הפיזית של המבנים לקהל היעד והיבטים תקציביים. מעבר לכך נבחנו הצרכים שאין עליהם מענה מספק.

שיטת המחקר

כדי לספק תמונה מקיפה על המועדונים כלל המחקר רכיבים אחדים:

1. סקירת ספרות

סקירת הספרות נועדה לספק מידע על המועדונים מזווית בין-לאומית. המאמרים שנכללו בסקירה, רובם מארצות הברית, עוסקים ישירות או בעקיפין בנושאים אלו: מאפייני המבקרים במועדונים, מגוון הפעילויות, תכניות לקידום הרווחה הפיזית והנפשית של המבקרים ושילובם של בעלי צרכים מיוחדים במסגרות הפנאי.

2. מיפוי ארצי של מצאי המועדונים לזקנים בישראל

בוצע מיפוי ארצי של המועדונים לאוכלוסייה המבוגרת. המיפוי התבסס על מקורות מידע אחדים: דיווח הרשויות המקומיות על פרטי המועדונים הפועלים בתחומן; קובץ מועדונים מתוך מסד הנתונים של אשל-אינפו לשנת 2010 (879 מועדונים); רשימת מועדונים לשנת 2003 ממשד הרווחה והשירותים החברתיים (1,160 מועדונים) וכן קובץ יישובים לשנת 2009 (הלמ"ס). במיפוי המועדונים לזקנים נכללו מסגרות חברתיות שהרשויות המקומיות מפעילות בסיוע משרד הרווחה, מועדוני מתנ"סים, מועדונים של ויצ"ו ונעמ"ת, מועדונים המיועדים לניצולי שואה, מועדוני עולים, מועדונים חברתיים לעיוורים ומועדונים חברתיים לחירשים או כבדי שמיעה המשרתים גם את אוכלוסיית הזקנים. לא נכללו במיפוי מועדונים של גמלאי מקומות עבודה, כדוגמת בנקים, בגלל אופיים הייחודי.

3. סקר מועדונים

כדי ללמוד על מאפייני המבקרים, מגוון הפעילויות והשירותים המוצעים במועדונים והיבטים הקשורים להפעלת המועדון וניהולו, בוצע סקר מדגמי שעליו השיבו רכזי מועדונים. המדגם התבסס על רשימת המועדונים הארצית שגובשה בתהליך המיפוי, והוא כלל 300 מועדונים (מ-78% מהם התקבלו תשובות).

4. ראיונות עומק עם אנשי מפתח במשרד הרווחה והשירותים החברתיים וברשויות המקומיות

במסגרת המחקר בוצעו ראיונות עומק עם אנשי מפתח במשרד הרווחה וברשויות המקומיות במטרה ללמוד על המדיניות המנחה את ההפעלה והפיתוח של המועדונים, לאתר צרכים לא מסופקים ולבחון מה הם השינויים הנדרשים לצורך שיפור השירות והתאמתו לקהל היעד.

5. קבוצות מיקוד עם מבקרי מועדונים

במטרה ללמוד על עמדות המבקרים כלפי השירות ולבחון אתם סוגיות שעלו ממקורות המידע האחרים התקיימו שלוש קבוצות מיקוד של מבקרים בשלושה מועדונים.

6. סקירת תכניות אב לאוכלוסיית הזקנים

כדי לספק תמונה על אודות פעילותן של הרשויות המקומיות בנושא המועדונים נסקרו שלוש תכניות אב שפיתחו בשנים האחרונות שלוש רשויות מקומיות: עיריית חיפה, עיריית הרצליה והמועצה האזורית משגב.

ממצאים

התפרוסת הגאוגרפית של המועדונים בארץ ומידת כיסוי את אוכלוסיית היעד

קובץ המועדונים הארצי שהוכן במסגרת המחקר כולל, נכון לשנת 2011, מידע על 1,420 מועדונים הפועלים ב-218 רשויות מקומיות. בתחומי 26 רשויות נוספות לא פועלים מועדונים. מניתוח בסיס המידע של המועדונים עולה:

- ◆ כ-80% מהמועדונים מרוכזים ביישובים עירוניים.
- ◆ כ-50% מהמועדונים פועלים ביישובים בינוניים עד גדולים (למעלה מ-50,000 נפש).
- ◆ 8% מהמועדונים פועלים ביישובים ערביים.
- ◆ ברמה הארצית אפשר למצוא כשני מועדונים לאלף זקנים. במועצות האזוריות פועלים פי שלושה יותר מועדונים לאלף זקנים מביישובים העירוניים (5 מועדונים לעומת 1.5 מועדונים לאלף בני +65).

מאפייני המועדונים על-פי הגוף המפעיל וקהל היעד

רשימת המועדונים הארצית כוללת מגוון מסגרות חברתיות לזקנים, שונות זו מזו באופי פעילותן ובקהל היעד שאליו הן פונות:

- ◆ המועדונים הנפוצים ביותר הם מועדונים שהרשות המקומית מפעילה, והם מקבלים סיוע במימון משרד הרווחה והשירותים החברתיים (כשני שלישים מהמועדונים על-פי סקר הרכזים; ר' הערת

שוליים 4 בנושא זה בתת-פרק 5.2, בגוף הדוח). המועדונים שהרשויות המקומיות מפעילות משרתים בדרך כלל אוכלוסייה מבוגרת יחסית (בני 75+).

- ◆ במועדונים של החברה למתנ"סים אופייה של הפעילות מותאם בעיקרו לאוכלוסייה עצמאית וצעירה (עם המבקרים נמנים גם אנשים כבני 55). מושם דגש על חוגים, העשרה והרחבת אופקים. בדומה לכך, מכללות הפועלות במקומות שונים בארץ מאפשרות למבוגרים להשלים ולהרחיב את השכלתם.
- ◆ בחלק מהערים פועלות מסגרות פנאי לאוכלוסיות ספציפיות, למשל, מועדונים לאוכלוסיית עולים, מועדונים לניצולי שואה, מועדונים חברתיים לאנשים עיוורים ומועדונים לחירשים או כבדי שמיעה.

היקף השימוש במועדונים ואומדן מספר המבקרים בהם

משיבי הסקר שבמדגם (רכזי המועדונים) התבקשו לציין כמה אנשים מבקרים בקביעות במועדון. נתון זה שימש הן לחלוקת המועדונים לקבוצות על-פי גודלם (עד 50 מבקרים – מועדונים קטנים; 51-100 מבקרים – מועדונים בינוניים; 101+ מבקרים – מועדונים גדולים) והן בסיס לאומדן מספר המבקרים בכלל המועדונים. מהסקר עולה:

- ◆ העיריות, לעומת המועצות, מאופיינות בשיעור גבוה מעט יותר של מועדונים גדולים (27% לעומת 18% בהתאמה).
- ◆ מספר הזקנים המבקרים במועדונים חברתיים נאמד בכ-110 עד 140 אלף מבקרים (14% עד 18% מכלל בני ה-65 בישראל). במגזר העירוני שיעור המבקרים נאמד בכ-14% עד 17% מכלל בני ה-65 הגרים ביישובים אלו. במועצות האזוריות שיעור המבקרים במועדונים גבוה יותר ונאמד בכ-25% עד 40% מהזקנים המתגוררים שם. (הסבר על חישוב האומדנים מובא בהערת שוליים 10 בתת-פרק 7.2 בגוף הדוח).

מתכונת ההפעלה – ימים ושעות

- ◆ מחצית מהמועדונים פתוחים חמישה ימים בשבוע. בעיריות שיעור זה גבוה ממועצות האזוריות (54% לעומת 30% בהתאמה); במועצות האזוריות רוב המועדונים פתוחים מחמישה ימים בשבוע.
- ◆ בממוצע, סך שעות הפעילות השבועית של המועדונים עומד על כ-22 שעות שבועיות וכ-5 שעות בממוצע ליום. במגזר העירוני היקף הפעילות היומית של המועדונים גבוה מביישובים הכפריים: שיעור המועדונים הפועלים יותר מ-4 שעות ביום הוא למעלה מ-70% במועדונים עירוניים, לעומת 30% מהמועדונים ביישובים הכפריים.
- ◆ זקנים בודדים (אלמנים ואלמנות) ביטאו צורך בהרחבת היקף הפעילות של המועדונים גם לסופי שבוע וחגים.

קיבולת ותפוסה

על-פי דיווח הרכזים על רמת הצפיפות במועדון, למעלה ממחצית המועדונים מלאים או כמעט מלאים, וב-20% מכלל המועדונים מורגשת צפיפות. לרוב, המועדונים הגדולים מלאים יותר.

אפיוני המבקרים במועדונים

- ◆ בשלושה רבעים מהמועדונים רוב המבקרות הן נשים. בכך יש דמיון למרכזי היום לזקן – גם שם רוב המבקרים הן נשים. ואולם במועדונים אוכלוסיית המבקרים צעירה יותר, מוגבלת פחות ובעלת רמת השכלה גבוהה יותר.
- ◆ בכמחצית מהמועדונים רוב המבקרים הם בני 75+. המועדונים הפועלים במועצות המקומיות נוטים לשרת אוכלוסיות צעירות יחסית לאלו הפועלים הן בערים והן ביישובים הכפריים.
- ◆ בכמחצית מהמועדונים הזקנים הבודדים (כלומר, אלמנים ואלמנות) מהווים רוב.
- ◆ ברוב המועדונים האוכלוסייה היא בעיקר בעלת השכלה נמוכה, אולם בשליש מהמועדונים שכיחות הזקנים המשכילים (בעלי השכלה תיכונית ומעלה) גבוהה. במגזר הכפרי שיעור המועדונים שרוב מבקריהם משכילים גבוה מזה שבמגזר העירוני ומגיע לכדי מחצית.
- ◆ כעשירית מהמועדונים משרתים בעיקר עולים מברית המועצות שעלו מאז 1990.
- ◆ רוב המבקרים מגיעים למועדונים ברגל (כמעט בשני שלישים מהמועדונים).
- ◆ בלמעלה מעשירית מהמועדונים מבקרים גם זקנים שנוקטים לעזרה בהליכה או מרותקים לכיסא גלגלים.
- ◆ בהשוואה לסקר המועדונים משנות התשעים נראה כי המועדונים כיום משרתים אוכלוסייה מעט יותר מבוגרת, ובכללותה גם משכילה מבעבר.

חסמים להשתתפות בפעילות המועדונים

- על-פי מקורות המידע, אלו הסיבות העיקריות שבגינן חלק מהזקנים אינם מבקרים במועדון אף שיכלו ליהנות משירותיו:
- ◆ המצב הבריאותי ויכולת הניידות (סיבה עיקרית לפי קבוצות המיקוד של הזקנים)
  - ◆ חוסר עניין (כמעט שני שלישים מהרכזים דיווחו על כך)
  - ◆ העדר תחבורה ציבורית נוחה (כשליש מהרכזים דיווחו על כך)
  - ◆ תדמית המועדונים (אחת הסיבות לפי קבוצות המיקוד של הזקנים)

מגוון הפעילויות והשירותים

- אופיו של המועדון נקבע במידה רבה על-פי סל הפעילויות והשירותים שהוא מציע. ממצאי הסקר מראים כי המועדונים מציעים מגוון רחב מאוד של פעילויות:
- ◆ הפעילות השכיחה והמבוקשת ביותר במועדונים היא התעמלות (בכ-80% מהמועדונים).
  - ◆ פעילויות נפוצות נוספות הן הרצאות במגוון נושאים (ב-70% מהמועדונים), חוגי אמנות (בכ-60%) ומשחקי שולחן (בכ-50%). מבקרי המועדונים ביטאו צורך בהרחבת היקף הפעילויות שנועדו לפתח כישורים ולמידה.
  - ◆ בכ-75% מהמועדונים התקיימו טיולים וימי כיף שלוש פעמים בממוצע בשנה החולפת; בכ-50% מהמועדונים יצאו החברים לנופש פעמיים בממוצע במהלך אותה תקופה.

- ◆ ב-40% מהמועדונים ניתן שירות על-ידי עובד סוציאלי וב-25% מהמועדונים מבוצעות בדיקות ראייה ושמיעה תקופתיות. באחוז קטן מהמועדונים (פחות מ-20%) מסופק מגוון שירותים אחרים – החל בייעוץ משפטי וכלה בפדיקור.
- ◆ ברוב המועדונים (70%) מוגש כיבוד קל בלבד, בכ-20% מוגשת ארוחת בוקר וב-10% מהמועדונים נהנים המבקרים מארוחת צהריים.
- ◆ בהשוואה לסקר המועדונים משנות התשעים מתברר כי לצד הפעילויות שאפיינו את המועדונים בעבר (משחקי שולחן, חוגי אמנות והתעמלות), המועדונים כיום מספקים מגוון רחב יותר של פעילויות העשרה, במיוחד כאלו המיועדות להרחבת הדעת והאופקים.

ניהול, מימון וכוח אדם

- המערכת הארגונית לתפעול המועדונים נבחנה בסקר מכמה היבטים: הגורמים המפעילים ו/או מקורות המימון של המועדון, קשיים כלכליים, הרכב כוח האדם בשכר ומאפייני רכזי המועדונים. נמצא כי:
- ◆ בכ-80% מהמועדונים נגבים דמי חבר חודשיים. גובה הסכום הוא כ-60 ₪ בממוצע למועדון (טווח התשלום החודשי נע מ-5 ₪ עד 600 ₪). ביתר המועדונים אין דמי חבר חודשיים, והתשלום נעשה לפי פעילות.
  - ◆ בכ-50% מהמועדונים דווח על קשיים כלכליים בשנתיים האחרונות. בתחומי הקושי שהוזכרו היו מחסור בתקציב למימון של מרצים, חוגים, אביזרים וחומרי יצירה וכן של טיולים וימי כיף. הודגש הצורך במימון הסעות למועדונים אזוריים במגזר הכפרי.
  - ◆ כ-60% מרכזי המועדונים הן נשים, רובן בנות +56, בעלות השכלה תיכונית ומעלה. כמחציתן השתלמו בתחום הזקנה.
  - ◆ בכ-70% מהמועדונים מועסקים רכזים בשכר בהיקף של כ-23 שעות שבועיות בממוצע. את יתר המועדונים, ובעיקר את הקטנים שבהם, מפעילים רכזים בהתנדבות.

היבטים פיזיים ומבניים והתאמת המבנה לאוכלוסייה

- הסקר בחן כמה היבטים פיזיים של המועדונים, ובהם מקום משכנו של המבנה, נגישות המועדון לאוכלוסייה המבקרת בו ורמת האחזקה של המועדון. על-פי הממצאים:
- ◆ 90% מהמועדונים שוכנים בקומת קרקע של המבנה, ובכ-40% ישנן מדרגות שמובילות עד לפתח המבנה.
  - ◆ כ-25% מהרכזים חושבים כי המבנה איננו מותאם לצורכי המשתמשים, בגלל צפיפות או קשיי גישה.
  - ◆ כ-50% מהרכזים ציינו כי המועדון שבניהולם זקוק לשיפוץ.

מעורבות החברים בפעילות המועדון והתנדבותם למען הקהילה

- בין יתר תפקידיהם, המועדונים נחשבים מקור חיוני להעצמת הזקנים ולשמירה וחיזוק של הקשר שלהם עם הקהילה. הסקר בחן את היקף מעורבות החברים במועדון ואת התנדבותם מחוצה לו. מהממצאים מתברר:

- ◆ בכ-75% מהמועדונים ישנם חברים המסייעים בהכנת ארוחות, הגשת כיבוד או ארגון מסיבות.
- ◆ בכ-60% מהמועדונים החברים מתנדבים באופן עצמאי מחוץ לכותלי המועדון. תחומי הפעילות השכיחים הם התנדבות במוסד לביטוח לאומי וכן התנדבות בבסיסים צבאיים ובבתי חולים.

שביעות רצון מהתנהלות המועדון

רכזי המועדונים נשאלו על שביעות רצונם מהתנהלות המועדון. התמונה העולה מתשובות הרכזים משקפת שביעות רצון גבוהה מהיבטים פסיכו-חברתיים במועדון, בין השאר מהאווירה החיובית במועדון ומחשיבותו הרבה בחיי המבקרים. הדברים עולים גם מתשובות המבקרים עצמם. כפי שתואר בפרקים הקודמים, הקשיים המרכזיים בניהול המועדון נובעים ממחסור בתקציבים למימון פעילויות ההעשרה וחומרי גלם, מליקויים במבנה הפיזי של המועדון ומקשיי נגישות של חלק מהמועדונים.

סוגיות מרכזיות שעלו בעקבות המחקר

ממצאי המחקר מעידים כי למועדונים תפקיד מרכזי בחיי הזקנים, ובמקרים מסוימים, כפי שתועד במחקר, יש להם אפילו תפקיד קיומי. בעיני רוב המבקרים נועדו המועדונים למלא בראש ובראשונה את הצורך החברתי, והם מספקים מסגרת להפגת בדידות, להעשרה ולהרחבת אופקים. מנקודת המבט של מערכת הרווחה, המועדונים הם חלק מרצף של שירותים חברתיים שנועדו לאפשר לזקנים לצאת מביתם ולפגוש בבני גילם. נוסף על תפקידו המניעת, המועדון משמש גם משאב חיוני בעבור גורמי הרווחה לאיתור זקנים בסיכון; לולא היו זקנים אלו באים למועדון, לא ניתן היה לאתרם.

בדומה לארצות הברית, גם בישראל האוכלוסייה המבקרת במועדונים מאופיינת במספר מכריע של נשים, חלקן הגדול אלמנות. בהשוואה לשנות התשעים, נראה כי המועדונים הפועלים כיום מציעים סל פעילויות מגוון ועשיר יותר בהרצאות ופעילויות העשרה ומשרתים אוכלוסייה משכילה יותר.

המחקר מעיד שההיצע והשימוש במועדונים קשורים בין היתר למקומם הגאוגרפי, לזמינותן של חלופות פנאי פורמליות ובלתי פורמליות, למאפייני האוכלוסייה הקשישה ביישוב ולאופי החסמים הפיזיים והחברתיים שמקשים על זקנים לבקר במועדון. חלק מהשונות בפעילות המועדונים מיוחסת להבדלים בין מועדונים הפועלים במגזר הכפרי לבין מועדונים הפועלים במגזר העירוני. מועדונים עירוניים הם לרוב גדולים יותר ובעלי היקף פעילות רחב בהשוואה לאלו הפועלים במגזר הכפרי. עם זאת, מידת השימוש במועדונים ביחס להיקף אוכלוסיית הזקנים המתגוררים בעיר נמוכה במגזר הכפרי. במגזר הכפרי אוכלוסיית המבקרים משכילה יותר.

להלן הסוגיות המרכזיות שעלו מהמחקר ושראו לתת עליהן את הדעת כדי שקובעי המדיניות יוכלו לקדם את פיתוחן של השירות ולהביא לידי מיצוי:

1. היצע ודפוסי שימוש במועדונים

- ◆ בעשור האחרון חל גידול באחוז הזקנים המשכילים בקרב אוכלוסיית בני ה-65+. גם במחקר הנוכחי נמצא כי אוכלוסיית מבקרי המועדונים משכילה מבעבר. השינוי ניכר גם בדפוסי פעילות המועדונים: דגש רב יותר מושם על פעילויות העשרה כדוגמת הרצאות. אך לנוכח הצרכים המשתנים של האוכלוסייה עולה הצורך להוסיף ולבחון את מידת ההתאמה של סוגי הפעילויות

לאוכלוסיית הזקנים. שיתוף הזקנים בהגייה ותכנון של פעילויות המועדונים נחוץ יותר מבעבר, ויש בו כדי לסייע במילוי צורך זה.

- ◆ אחד החסמים המרכזיים לביקור במועדון הוא מידת נגישותו לקהל היעד. במגזר הכפרי המועדונים האזוריים הם מסגרת פנאי עיקרית בעבור האוכלוסייה הקשישה, ולכן הודגש הצורך לתגבר את ההסעות אליהם. במגזר העירוני יש אמנם מגוון רחב יותר של מועדונים, אך פרישתם הגאוגרפית איננה תואמת בהכרח את הפיזור של האוכלוסייה הקשישה בערים. עקב כך, ישנם זקנים שנאלצים לנסוע באופן עצמאי מרחק רב עד המועדון ואחרים שהיו יכולים ליהנות מיתרונות השירות מותרים עליו בשל ריחוקו.
- ◆ יש צורך לבחון פתרונות לשילובם במועדונים של זקנים עם קשיים פיזיים, ובמיוחד אלו מהם שמרכזי היום אינם מהווים אופציה בעבורם. למשל, ניתן לשלב במועדונים מתנדבים שיסייעו לזקנים הזקוקים לעזרה בניידות להגיע מביתם אל המועדון.
- ◆ בשל שיעורי הפנייה הנמוכים של גברים למועדונים כדאי לבחון אם יש להתאים את דפוס הפעילות של המועדונים לגברים (למשל על-ידי הוספת חוגים אטרקטיביים יותר לגברים).
- ◆ תדמיתם של המועדונים בעיני ציבור הזקנים צוינה כאחת הסיבות שאחוז מסוים מהזקנים נמנע מביקור במועדון. ייתכן כי פעולות כדוגמת הסבת שמו של השירות לשם אטרקטיבי ועכשווי יותר (כפי שעשו למשל עיריית ירושלים או החברה למתנ"סים) יכולות לסייע לקידום תדמיתו של השירות בעיני קהל היעד.
- ◆ יש לתת את הדעת לצורך שביטאו אלמנים ואלמנות לבקר במועדונים גם בחגים ובסופי שבוע.
- ◆ במספר מצומצם של רשויות מקומיות (כ-30) לא פועלים מועדונים. היות שמדובר ביישובים קטנים כדוגמת נתיבות, מזכרת בתיה ומגידל שמס, ניתן לשער כי מגוון חלופות הפנאי לזקנים המתגוררים ביישובים הללו מצומצם. לכן כדאי לבחון מה הם הצרכים של האוכלוסייה המקומית ומהי מידת נחיצותו של מועדון שם.

2. צרכים כלכליים בהפעלת המועדונים

- ◆ מצד רכזי המועדונים ואנשי מפתח ברשויות המקומיות עלתה שוב ושוב הטענה שבחלק גדול מהמועדונים התקציב איננו מספיק למימונם של פעילויות מבוקשות, כדוגמת הרצאות, וחומרי גלם לחוגים.
- ◆ שני ההיבטים המרכזיים החיוניים לפעילות פנאי של האוכלוסייה הקשישה – נגישות מסגרת הפנאי וגיוון ועושר של סל הפעילויות – לא תמיד זוכים למענה מלא. כלומר, מועדונים קטנים אמנם בדרך כלל נגישים יותר מגדולים, אך הם מוגבלים בתקציב סל הפעילויות. לעומתם, מועדונים גדולים ועתירי תקציב, המציעים מגוון רחב של פעילויות, לא תמיד נגישים לאוכלוסייה המקומית. אחד הפתרונות הוא לשלב בין ביקור במרכז פנאי בחלק מימי השבוע לבין חלופות אחרות שאפשר ליצור בהן קשרים חברתיים, כדוגמת "בתים חמים". באופן זה יוכלו הזקנים ליהנות הן ממגוון פעילויות העשרה ופנאי והן מחיים חברתיים עשירים.

3. תחזוקת מבני המועדונים והתאמתם לקהל היעד

- ◆ בחלק גדול מהמועדונים (כמחצית) דרוש שיפוץ המבנה, ובכלל זה סיווד הקירות, חידוש הריהוט וטיפול בבעיות אינסטלציה וחשמל. נראה כי לשיפור חזותו של המועדון עשויה להיות השפעה חיובית גם על תדמית המועדונים בעיני זקנים שאינם נוהגים לבקר בהם.
- ◆ במסגרת שיפור השירות והחזות כדאי לערוך בחינה של מידת נגישותם והתאמתם של מבני המועדונים לקהל המבקרים.

4. המועדון – סוכן להעצמת הזקנים ולחיזוק הקשר ביניהם לבין הקהילה

- ◆ מעבר למענה על צרכים חברתיים וצורכי פנאי, המועדון הוא משאב חיוני מבחינת מערכת הרווחה: נראה כי לרכזי המועדונים תפקיד מכריע, היות שהם מכירים אישית את המבקרים ויכולים לסייע בזיהוי מצב סיכון של קשיש המחייב התייחסות ובתיווך בין קשיש לבין גורמי הרווחה באזור מגוריו. כיוון שכך חשוב להשקיע במשאבים שיכשירו את רכזי המועדונים לאיתור זקנים במצבי סיכון ונזקקות, בין באמצעות השתלמויות ממוקדות ובין באמצעות עלוני מידע וחברות הסברה. כמו כן מוצע לפתח ולהטמיע כלי ארגוני שיקל על רכזי המועדונים לדווח לממונים עליהם על זקנים בסיכון.
- ◆ חלק מהזקנים שמבקרים במועדונים מתנדבים באופן עצמאי לעזור במסגרות, כגון גני ילדים, בסיסים צבאיים והמוסד לביטוח לאומי. כאמצעי להעצמת הזקנים ולחיזוק הקשר שלהם עם הקהילה ניתן לשלב התנדבות במסגרת פעילויות המועדון. בחלק מהמועדונים נעשות פעילויות בין-דוריות, וגם הן יכולות לתרום להעצמת הזקנים ולהרגשתם כי הם יכולים להמשיך למלא תפקיד חיוני.

ממצאי המחקר הוצגו לצוות הבכיר בשירות לזקן ובאגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה שבמשרד הרווחה והשירותים החברתיים ולצוות הבכיר במחלקות הרווחה. הממצאים יסייעו לקובעי המדיניות בפיתוח השירות ובמיצויו.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שסייעו בשלבים השונים של המחקר והשתתפו בהם. ראשית, אנו מודים לחברי ועדת ההיגוי שליוותה את המחקר לאורך כל שלביו: למרים בר-גיורא, מנהלת השירות לזקן באגף לשירותים חברתיים ואישיים שבמשרד הרווחה והשירותים החברתיים, על שפתחה לפנינו צוהר להיכרות עם הנושא מזווית הראייה של מערכת הרווחה; ליקותיאל (קותי) צבע, מנהל אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, ולד"ר יוסף (אסי) אהרונוב, מנהל תחום מחקר – על הערותיהם המועילות לשאלון הסקר ולדוח המחקר. כמו כן אנו מודים לטליה ברנע, מפקחת ארצית (קהילה) בשירות לזקן, משרד הרווחה והשירותים החברתיים; לחיה אוירבנד, מפקחת מחוזית בשירות לזקן שבמחוז תל אביב והמרכז במשרד הרווחה והשירותים החברתיים; לאורית בן יהודה, מנהלת המחלקה לרווחת האזרח הוותיק בעיריית נס ציונה; לסילביה בקר, אחראית מועדוני הקשישים בעיריית כפר סבא, וכן לאורנה בר, מנהלת תחום בקרן לקידום תכניות סיעוד במוסד לביטוח לאומי.

ברצוננו להודות לכל מנהלי השירותים החברתיים ומנהלי המדורים לזקן ברשויות המקומיות על שיתוף הפעולה במילוי פרטי המועדונים הפועלים בתחום אחריותם, ובמיוחד, לאסתי שטרן, מנהלת תחום זיקנה בעיריית תל אביב-יפו; לדבורה כהן, מנהלת יחידת הגיל השלישי בעיריית ירושלים; לאירית אסרף, עובדת סוציאלית, מנהלת המחלקה לרווחת הזקן במינהל לשירותים חברתיים שבעיריית אשדוד; לאורנית פרץ, מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים במועצה האזורית עמק לוד; וליעקב לוי, מנהל מחלקת אזרחים בוגרים בחברה למתנ"סים. אנו מודים להם על תרומתם להבנת היבטים מערכתיים בהפעלה ובפיתוח של השירות.

תודה מיוחדת לכל רכזי ורכזות המועדונים שתּרמו מזמנם ומילאו את שאלוני הרכז. אנו חבים תודה על העזרה בכינוס קבוצות המיקוד של מבקרי המועדונים – לז'קלין ארלוק, מנהלת המרכז הקהילתי לאזרחים ותיקים על-שם בני ולוטי רייך בתל אביב; ללאה דרוסקין, רכזת מועדון "ברקת" באשדוד וכן לאנה זילברמן, רכזת מועדוני גיל הזהב במרכז הקהילתי "נאות שושנים" בחולון. באותה נשימה נתונה תודתנו לכל משתתפי קבוצות המיקוד על ששתפו אותנו בתחושותיהם על אודות חשיבותו של המועדון בחייהם.

נודה גם לנעמי קרן, מניהול ידע ומידע בגיוינט-אשל, על עזרתה הרבה בעדכון בסיס הנתונים הארצי של מסגרות הפנאי לזקנים.

לבסוף אנו חבים תודה לעמיתינו במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל: לגיק חביב, מנהל המכון, על הערותיו והארותיו לדוח המחקר, לחן צוק-תמיר, מנהלת יחידת עבודת השדה, וכן לעובדי היחידה, על עזרתם בהפצת השאלונים ואף בהקלדה וקידוד של החומר הרב שנאסף במהלך המחקר; לרעיה כהן על עריכת הדוח, לאוולין איבל על התרגום לאנגלית ולסלי קליינמן על הכנת הדוח לפרסום.

תוכן עניינים

1. מבוא..... 1
2. מטרות המחקר..... 2
3. שיטת המחקר..... 2
  - 3.1 סקירת ספרות..... 2
  - 3.2 מיפוי ארצי של מצאי המועדונים לזקנים בישראל..... 2
  - 3.3 סקר בקרב רכזי מועדונים..... 3
  - 3.4 ראיונות עומק עם אנשי מפתח במשרד הרווחה והשירותים החברתיים וברשויות המקומיות..... 5
  - 3.5 קבוצות מיקוד עם מבקרי מועדונים..... 5
  - 3.6 סקירת תכניות אב לאוכלוסיית הזקנים..... 5
4. מועדונים חברתיים לזקנים לפי הספרות הבין-לאומית (ארצות הברית)..... 6
  - 4.1 תפוצת המועדונים בארצות הברית ומאפייני האוכלוסייה המבקרת בהם..... 6
  - 4.2 שירותים ותכניות שהמועדונים מציעים לזקנים..... 7
  - 4.3 השפעת המועדונים על הרווחה הנפשית של המבקרים..... 8
  - 4.4 פנייה של זקנים בעלי מוגבלויות פיזיות או מנטליות למועדונים חברתיים..... 8
5. המיפוי הארצי של המועדונים..... 9
  - 5.1 התפרוסת הגאוגרפית של המועדונים..... 10
  - 5.2 אפיון המועדונים על-פי הגוף המפעיל וקהל היעד..... 10
6. מידת הכיסוי של השירות את אוכלוסיית היעד..... 13
7. היקף השימוש במועדונים ואומדן מספר המבקרים בהם..... 14
  - 7.1 היקף השימוש במועדונים..... 14
  - 7.2 אומדן מספר המבקרים במועדונים מקרב אוכלוסיית הזקנים בארץ..... 15
8. מתכונת ההפעלה – ימים ושעות..... 16
9. קיבולת ותפוסה..... 17
10. אפיוני המבקרים במועדונים..... 18
  - 10.1 אפיונים סוציו-דמוגרפיים ותפקודיים..... 18
  - 10.2 אופן ההגעה של המבקרים למועדונים..... 20
  - 10.3 שינויים לאורך זמן בפרופיל המבקרים והשוואה לאוכלוסיית המבקרים במרכזי היום..... 21
11. חסמים להשתתפות בפעילות המועדונים..... 22
12. סלי הפעילויות והשירותים..... 23
  - 12.1 אפיון המועדונים לפי מודל הפעילות העיקרית..... 24
  - 12.2 סל הפעילויות..... 24

27	12.3 פעילות לקבוצות אוכלוסייה ספציפיות
28	12.4 סל השירותים
29	12.5 שינויים לאורך זמן בסלי הפעילויות והשירותים והשוואה לסלים במרכזי היום לזקן
30	13. ניהול, מימון וכוח אדם
30	13.1 מקורות מימון וקשיים כלכליים בהפעלת המועדונים
31	13.2 הרכב כוח האדם בשכר
31	13.3 מאפיינירכזי המועדונים
32	14. היבטים פיזיים ומבניים והתאמת המבנה לאוכלוסייה
33	15. מעורבות החברים בפעילות השוטפת של המועדונים והתנדבותם בקהילה
34	15.1 סיוע החברים לפעילות השוטפת של המועדונים
34	15.2 התנדבות של חברי המועדונים בקהילה
35	16. שביעות רצון מהתנהלות המועדונים
36	17. תפקיד המועדונים בחיי המבקרים
37	18. סיכום והצגת סוגיות מרכזיות שעלו בעקבות המחקר
43	ביבליוגרפיה

רשימת לוחות

פרק 5: המיפוי הארצי של המועדונים

לוח 1: התפלגות סך כל המועדונים והמועדונים שבמדגם, לפי פרמטרים גאוגרפיים.....10

פרק 6: מידת הכיסוי של השירות את אוכלוסיית היעד

לוח 2: היחס בין מספר הזקנים בני 65+ באוכלוסייה לבין מספר המועדונים, לפי מעמד מוניציפלי.....13

לוח 3: היחס בין מספר הזקנים בני 65+ באוכלוסייה לבין מספר המועדונים, לפי צורת היישוב.....13

לוח 4: היחס בין מספר הזקנים בני 65+ באוכלוסייה לבין מספר המועדונים, לפי מחוז.....13

פרק 7: היקף השימוש במועדונים ואומדן מספר המבקרים בהם

לוח 5: ממוצעי מספר המבקרים במועדון והמצטרפים בשנה האחרונה.....14

פרק 8: מתכונת ההפעלה – ימים ושעות

לוח 6: מספר ימי פעילות בשבוע ומספר שעות פעילות ממוצע ליום, לפי מעמד מוניציפלי.....16

לוח 7: מספר ימי פעילות בשבוע ומספר שעות פעילות ממוצע ליום, לפי גודל המועדון.....17

פרק 9: קיבולת ותפוסה

לוח 8: באיזו מידה מורגשת צפיפות במועדון, לפי מעמד מוניציפלי.....17

לוח 9: באיזו מידה מורגשת צפיפות במועדון, לפי גודל המועדון.....18

פרק 10: אפיוני המבקרים במועדונים

לוח 10: התפלגות המועדונים לפי אפיונים סוציו-דמוגרפיים ותפקודיים של המבקרים.....19

לוח 11: אחוז המועדונים שבהם ליותר מחצי המבקרים יש מאפיינים נבחרים, לפי מעמד מוניציפלי.....19

לוח 12: באיזה אופן מגיעים רוב החברים לפעילות במועדון, לפי מעמד מוניציפלי.....21

פרק 12: סלי הפעילויות והשירותים

לוח 13: המועדונים לפי הפעילויות ותדירותן.....25

לוח 14: התפלגות החוגים/פעילויות השכיחים ביותר, לפי מעמד מוניציפלי.....26

לוח 15: התפלגות החוגים/פעילויות השכיחים ביותר, לפי גודל המועדון.....26

לוח 16: שיעור המועדונים שבהם התקיימו פעילויות מחוץ למועדון, לפי מעמד מוניציפלי.....27

לוח 17: שיעור המועדונים שבהם התקיימו פעילויות מחוץ למועדון, לפי גודל המועדון.....27

פרק 13: ניהול, מימון וכוח אדם

לוח 18: קשיים כלכליים בהפעלת המועדונים, לפי דיווח הרכזים.....31

לוח 19: כוח אדם בשכר, לפי דיווחי הרכזים.....31

לוח 20: מאפייני רכזי המועדונים, לפי דיווח שלהם.....32

פרק 14: היבטים פיזיים ומבניים והתאמת המבנה לאוכלוסייה

לוח 21: מיקום המועדון, מצבו הפיזי של המבנה ומידת התאמתו לאוכלוסייה המבקרת, לפי הרכזים...33

לוח 22: צורכי שיפוץ המועדון, לפי הרכזים.....33

פרק 15: מעורבות החברים בפעילות השוטפת של המועדונים והתנדבותם בקהילה

לוח 23: תחומי מעורבות התנדבותיים של החברים, בתוך המועדון, לפי דיווח הרכזים 34

לוח 24: תחומים ומקומות התנדבות של חברי המועדון מחוץ לכותלי המועדון, לפי דיווח הרכזים 34

פרק 16: שביעות רצון מהתנהלות המועדונים

לוח 25: שביעות רצון של הרכזים מהמועדון 35

לוח 26: עניינים במועדון הטעונים שיפור, לדעת הרכזים 35

פרק 18: סיכום והצגת סוגיות מרכזיות שעלו בעקבות המחקר

לוח 27: השוואה מסכמת בין מועדונים במגזר העירוני לבין מועדונים במגזר הכפרי 40

רשימת תרשימים

פרק 5: המיפוי הארצי של המועדונים

תרשים 1: התפלגות המועדונים לפי הגופים המעורבים בהפעלה ו/או במימון 12

פרק 7: היקף השימוש במועדונים ואומדן מספר המבקרים בהם

תרשים 2: התפלגות המועדונים לפי גודל (מספר המבקרים על בסיס קבוע) ולפי מעמד מוניציפלי 15

פרק 10: אפיוני המבקרים במועדונים

תרשים 3: התפלגות המועדונים – מצבם החברתי-כלכלי של רוב המבקרים, לפי הערכת הרכזים 20

תרשים 4: אמצעי ההגעה של רוב החברים למועדון 21

פרק 11: חסמים להשתתפות בפעילות המועדונים

תרשים 5: סיבות לאי-פנייה של זקנים למועדונים, על-פי רכזי המועדונים 23

פרק 12: סלי הפעילויות והשירותים

תרשים 6: התפלגות המועדונים לפי הפעילות העיקרית 24

תרשים 7: שיעור המועדונים שמתקיימות בהם פעילויות ייעודיות לקבוצות אוכלוסייה ספציפיות, לפי דיווח הרכזים 28

תרשים 8: סל השירותים הניתן במועדונים 29